

VIZIONE

37 / 2021

International magazine for social sciences "VIZIONE" Skopje
Revistë ndërkombëtare për shkencat shoqërore "VIZIONE" Shkup
Меѓународно списаније за општествени науки, "VIZIONE" Скопје
www.visionmagazine.org

FIND US AT:

First Published in August 2004
National and university library "St. Clement of Ohrid" - Skopje
ISSN: 1409-8962- printed form
ISSN 1857- 9221- electronic form

Open Access Journals, EBSCO (2014), Proquest & CiteFactor
Revista Vizione është regjistruar në Agjencionin për informacione në Republikën e
Maqedonisë, Nr. 02 – 482/ 2; Shkup 29 korrik, 2004
Visions Magazine is registered at the Agency for information in the Republic of
Macedonia, no. 02-482 / 2; Skopje, July 29, 2004

PRETENDIME TË MËDHA NË FUSHËN E SHKENCAVE SHOQËRORE

Revista shkencore "Vizione" me 350 faqet e saj kap tema të ndryshme të sferës ekonomike, sociale, të marketingut, decentralizimit, transformimet ekonomike, tema të sferës politike, juridike, si dhe të marrëdhënieve ndërkombëtare.

Kryeredaktori i revistës "Vizione", Nazmi Maliqi, shprehet se kjo revistë do të gjelë përkatje nga mbarë bota intelektuale dhe shkencore shqiptare dhe se do të bëhet një shtytje për kultivimin e mendimit intelektual shqiptar.

KOHA Ditore

FAKT

CULTURË 23

VIZIONE
Revistë për shkencat shoqërore
1/2004

Botues: Shoqata e Intelektualëve “Klubi Demokratik” – Shkup
Publisher: The Association of Intellectuals “Democratic Club” – Skopje

Këshilli botues / Editorial Board:

Prof. Dr.Nazmi Maliqi (Maqedoni),
Prof Dr.John Fisher (Kanada)
Prof. Dr.Jorde Jakimovski (Maqedoni)
Prof Dr.Vesel Latifi (Kosovë)
Prof. Dr.Milazim Krasniqi (Kosovë),
Prof. Dr.Temelko Ristevski (Maqedoni)
Prof. Dr.Mirko Tripunovski (Maqedoni)
Prof. Dr.Irena Lama (Shqipëri)
Prof. Dr.Vlado Popovski (Maqedoni)
Prof. Dr.Bajram Pollozhani (Maqedoni),
Prof. Dr.Antoneta Vassileva (Bulgaria)
Prof. Dr.Agron Beka (Kosovë)
Prof. Dr.Nano Ruzhin (Maqedoni)
Prof. Dr.Semaus Taggart (Northern Ireland)
Prof. Dr.Yunus Emre Tansü (Türkiye)
Prof. Dr.Sejdefa Djafche (Maqedoni)
Prof. Dr.Veton Vula (Kosove)
Prof. Dr. Mumen Abuarkub (Palestina)
Prof. Dr. Ljubica Kardalevska Radojkova (Makedonija)

Kryeredaktor dhe redaktor përgjegjës

Editor-in-chief Prof. Dr.Nazmi Maliqi (Maqedoni)

Redaksia: Editorial staff:

Prof. Dr.John Fisher (Kanada)

Prof. Dr.Mesud Idriz (Bosnja dhe Hercegovina)

Prof. Dr Matvev F. Genadij (Federata Ruse)

Prof. Dr.Igor Kambovski (Maqedoni)

Prof. Dr.Aynur Uraler (Türkiye)

Prof. Dr.Afrim Osmani (Maqedoni)

Prof. Dr.Juliana Zaharia (Shqiperi)

Prof. Dr Marija Ignjatovic, (Serbi)

Doc. Dr.Drita N. Maljichi (Maqedoni)

Prof. Dr.Semaus Taggart (Northern Ireland)

Prof. Dr.Dr.Irina Chudoska - Blazhevaska (Maqedoni)

Prof. Dr.Drita Fazlija Mahmudi (Maqedoni)

Prof. Dr.Fadil Maloku (Kosovë)

Prof. Dr.Olga Gurkova (Maqedoni)

Dr. Sc.Driton Maljiçi (Maqedoni)

Dr. Sc.Muhaedin Bela (Maqedoni)

Prof. Dr.Rabije Murati (Maqedoni)

Computer arrangement: Mr.sc. Faton Maliqi /

Shtyp / Printing house: Grafotex

VIZIONE VISIONS

*Revistë studimore - shkëncore me përmbajtje:
Studios and scientific magazine with*

- *Education culture science*
- *Sociologic content,*
- *Integrime evropatlantike*
- *Euroatlantic integration,*
- *Ekonomike dhe – Economic*
- *Political and juridical content*

Nr. 37 / 2021

Shkup – Skopje, Qershor, June 2021

www.visionsmagazine.org

Dr. Sc. Neda ZDRAVEVA*

LIABILITY FOR IMMATERIAL DAMAGE FOR THE BREACH OF THE MORAL RIGHTS ON INTELLECTUAL CREATIONS IN THE MACEDONIAN LAW

Abstract: The right to intellectual property, as a subjective right, is most often associated with the economic rights arising from it - rights that provide the right holder with concrete and specific economic benefits from his work. Yet moral rights are those that ensure the close personal connection of the holder of the right to his intellectual creation. They are protected in different ways in the international instruments that regulate the Intellectual Property Law, as well as in the Law of the European Union. The Macedonian legislation contains a series of provisions that regulate those rights and

determine the mechanisms for liability for immaterial damage due to their violation. In the paper, the moral rights of creators are considered precisely from these aspects.

Keywords: industrial property right, copyright, moral rights, immaterial damage, liability

Општо за правото на интелектуалното творештво и моралните права на авторите и пронајдувачите

* Associate Professor , Iustinianus Primus Law Faculty – Skopje

Ss. Cyril and Methodius University in Skopje, n.zdraveva@pf.ukim.edu.mk/

д-р Неда Здравева е вонредна професорка на Правниот факултет „Јустинијан Први“ при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“. Дел е од наставниот кадар на предметите од областа на облигационото право и правото на интелектуална сопственост на студиите од прв и од втор циклус.

Правото на интелектуална сопственост во современите општества и економии најчесто се поврзува со економските придобивки. Сепак, значајна компонентата на правото на интелектуална сопственост како субјективно право се моралните субјективно овластувања кои всушност ги врзуваат науката, техниката, индустријата, уметноста со човекот. На полето на индустриската сопственост нив ги сретнуваме кај патентот и кај индустрискиот дизајн како морални права на пронајдувачот и на дизајнерот. Кај авторското право и сродните права истите се наоѓаат кај правата на авторите и на носителите на сродни права. Моралните овластувања, или права и начинот на кој тие се развиваат во Европа се фокусираат на заштитата на авторството и се класифицирани како посебен вид лични права. Меѓутоа, тоа не е нивната единствена функција. На овие права се гледа како на заштитници на книжевната и на уметничката сопственост; тие ја штитат личноста; тие овозможуваат одреден степен на моќ на изведувачите; тие ги поддржуваат човековите права; тие одговараат на некои прашања за етичкиот третман на креаторите; тие ја чуваат социјалната и професионалната позиција; ги задржуваат економските придобивки на репутацијата; превенираат заведување на потрошувачите; тие се чувари на цивилизацијата и на уметноста; тие се браната пред растурањето на националната култура²⁸⁶.

Основната премиса зад моралните права е дека едно дело претставува составен дел на личноста на авторот. Интелектуална работа е заштитена затоа што тоа е еманација на личноста на авторот/пронајдувачот и е истовремено тесно врзана и за неа и за делото²⁸⁷.

Моралните права се врзуваат за личноста на пронајдувачот/авторот/конструкторот. Тоа значи дека тие се неутуѓиви и по правило траат за време на животот на носителот. Сепак, треба да се нагласи, дека некои видови овластувања, можат да траат и по смртта на носителот, односно да се пренесуваат со наследување. Така, со смртта се гаснат само оние лично-правни овластувања (морални права) коишто се тесно врзани со личноста, а другите овластувања можат да се пренесат со наследување. Оние овластувања, коишто не можат да се пренесат со наследување, се означуваат како позитивни морални или лични овластувања, додека оние коишто се пренесуваат се нарекуваат негативни морални овластувања. По својата правна природа моралните овластувања се од апсолутен карактер и имаат

²⁸⁶ За функцијата на моралните права и предизвиците види повеќе Adeny E, *The Moral Rights of Authors and Performers – an International and Comparative Analysis*, Oxford University Press, 2006, pp. 2-3

²⁸⁷ Дабовиќ Анастасовска Ј., Пепељугоски В., *Право на интелектуална сопственост*, Правен факултет „Јустинијан Први“ – Скопје, Скопје, 2008, стр. 152

дејство erga omnes. Носителот е единствено овластен за искористување на своето дело и го задржува тоа овластување во однос на сите други лица, односно се исклучува секое мешање на моралните овластувања во поглед на искористувањето, односно располагањето со делото/творбата. Апсолутниот карактер на моралното право мора да биде ограничен во одредена мерка со законските прописи, затоа што задача на прописите е да ја уредат положбата на авторот, но и неговите односи со трети лица и со останатите автори кога станува збор за коавторство, како и кога тоа го налага општиот интерес²⁸⁸.

Суштината на моралните овластувања на носителот е нивната неотуѓивост. Тоа произлегува од фактот што тие овластувања се врзани за личноста на авторот. Во суштествената карактеристика на моралните овластувања на авторот спаѓа и наследувањето на моралните овластувања. Таа карактеристика, како што се гледа, е во спротивност на карактеристиката на неотуѓивост на моралните овластувања.

Моралните права и нивната уреденост во меѓународното право и во правото на ЕУ

Моралните права во меѓународните инструменти на правото на интелектуална сопственост

Универзалната декларација за човековите права на ООН²⁸⁹ во член 27, став 2 определува: “Секој има право на заштита на моралните и материјални интереси што произлегуваат од кое и да е научно, литературно или уметничко дело, чиј автор е тој”. Слична одредба содржи и Меѓународната повелба за економските, социјалните и културните права на ООН²⁹⁰, во членот 15, став 1 точка в. Бернската конвенција за заштита на книжевни и уметнички дела²⁹¹ и тоа верзијата по Римската ревизија од 1928, се смета за прво²⁹²

²⁸⁸ Damjanović K., Marić V., *Intelektualna svojina*, Pravni fakultet – Univerzitet Union, Službeni glasnik, Beograd, 2007, str. 65

²⁸⁹ Универзалната декларација за човековите права е усвоена на 10 декември 1948 година од страна на Генералното собрание на ООН

²⁹⁰ Усвоена од Генералното собрание на ООН во декември 1966, стапила на сила во јануари 1976.

²⁹¹ Бернската конвенција е донесена во 1886 година, а стапила на сила на 5.12. 1887 година. Оттогаш, Конвенцијата е изменета и дополнета повеќе пати, и тоа: во Париз во 1896 година, во Берлин во 1908 година, во Берн во 1914 година, во Рим 1928 година, во Брисел 1948 година, во Стокхолм 1967 година и во Париз 1971 година. Цел текст на Бернската конвенција на македонски јазик види: Поленак Аќимовска М., Дабовиќ Анастасовска Ј., Пепљугоски В., Дуковска – Деспотовска Ј., Здравева Н.,

меѓународно признавање на моралните права на авторите. Во согласност со членот 6-bis на Бернската конвенција, независно од имотните права на авторите и дури и по отстапувањето на овие права авторот го задржува правото на признавање дека е творец на делото и правото да се спротивставува на секое искривоколчување, сакатење и друга измена на делото, или на секоја друга повреда на тоа дело, што би одело на штета на неговата чест или неговиот углед (став 1). Овие права остануваат во сила по неговата смрт најмалку до истекот на имотните права на авторот и ќе може да ги вршат лица или установи овластени врз основа на националното законодавство на земјата во која се бара заштита (став 2). При тоа, правните средства за заштита на правата признаени со овој член се регулирани од законодавството на земјата (став 3).

На полето на индустриската сопственост првите меѓународни документи не содржат одредби со кои се уредува содржината на моралните права на пронајдувачот односно на дизајнерот, но сепак на нив упатуваат. Така, во согласност со членот 4ter на Париската конвенција за заштита на правата на индустриска сопственост²⁹³ „Пронајдувачот има право како таков да биде означен во патентот.“ Во годините кои следуваат моралните права не се од интерес за меѓународните акти со кои се уредува правото на интелектуална сопственост. Напротив, Светската (универзална) конвенција за

Гавриловиќ Н., Авторско право – извори, Правен факултет „Јустинијан Први“ – Скопје, ЦИПЕ, 2006, стр. 77-120

²⁹² Во литературата се сретнува дека претходно истото може да се најде во The Convention Between the United States and Other Powers on Literary and Artistic Copyright, која е измената во 1928 за да вклучи одредба за моралните права во членот 13bis; Rigamonti C.P., *Deconstructing Moral Rights*, Harvard International Law Journal / Vol. 47, Number 2, Summer 2006, p. 357, достапно на https://harvardilj.org/2006/06/issue_47-2_rigamonti/ [последна посета 12.05.2021 година]

²⁹³ Париската конвенција за заштита на индустриската сопственост е донесена во 1883 година на дипломатската конференција во Париз, а стапила во сила во 1884 година. Оваа конвенција е ревидирана многупати и тоа во Брисел во 1900, во Вашингтон 1911, во Хаг 1925, во Лондон во 1934, во Лисабон 1958, во Стокхолм 1967 и изменета 1979. Основни начела на Париската конвенција за заштита на индустриската сопственост се: а) начело на национален третман, б) начело на асимилација и в) начело на минимални права. За целиот текст на Париската конвенција види: Поленак Аќимовска М., Дабовиќ Анастасовска Ј., Пепељугоски В., Бучковски В., Варга Љ., Наумовски Г., Право на индустриска сопственост – меѓународни конвенции и договори, Правен факултет „Јустинијан Први“ – Скопје, ЦИПЕ, 2006, стр. 81-112

авторското право²⁹⁴ во членот IV-bis определува дека правата наведени во членот I²⁹⁵ ги опфаќаат основните права што обезбедуваат заштита на имотните интереси на авторот. Во оваа смисла и Спогодбата за трговските аспекти на правата на интелектуална сопственост – ТРИПС²⁹⁶ во членот 9, став 1 (кој го уредува односот со Бернската конвенција) јасно укажува дека членките нема да имаат права, ниту обврски врз основа на ТРИПС во поглед на правата доделени врз основа на членот 6-bis на Бернската конвенција или во поглед на правата што произлегуваат од неа. Во поглед на односот со Париската конвенција, во согласност со членот 2, став 1 од ТРИПС, членките се должни да се сообразат со членовите од 1 до 12 и членот 19 од Париската конвенција (верзија од 1967 год.) во која е вклучен и членот 4ter. Моралните права добиваат повторно на значење во меѓународното уредување на авторското право со усвојувањето на Договорот на СОИС за авторско право и дури нивниот опсег се проширува и на правата на изведувачите со Договорот на СОИС за изведби и фонограми. Договорот на СОИС за авторско право²⁹⁷ упатува на примена *mutatis mutandis* на членовите 2 до 6 на Бернската конвенција во однос на заштитата определена со него (член 3 од Договорот). Постапувајќи на овој начин во себе го вградува членот 6-bis на Бернската конвенција и обезбедува заштита на моралните права на авторите, иако е многу подетален во уредувањето на материјалните права. Договорот

²⁹⁴ Светската (Универзалната) конвенција за авторско право е потпишана во Женева на 06.09. 1952 година, а ревидирана е во Париз на 24.7. 1971 година. Таа е изработена и администрирана од страна на УНЕСКО. Цел текст на Универзалната конвенција на македонски јазик види: Поленак Аќимовска М., Дабовиќ Анастасовска Ј., Пепљугоски В., Дуковска – Деспотовска Ј., Здравева Н., Гавриловиќ Н., Авторско право – извори, Правен факултет „Јустинијан Први“ – Скопје, ЦИПЕ, 2006, стр. 121-148

²⁹⁵ Светската (Универзалната) конвенција за авторско право, Член I ги предвидува правата на книжевни, научни и уметнички творби како што се списи, музички, драмски, кинематографски творби, сликарство, резбарство, вајарство.

²⁹⁶ Договорот за трговските аспекти на правата на интелектуалната сопственост или ТРИПС договорот се смета за најзначаен акт за хармонизација и имплементација на правата од интелектуалната сопственост на мултинационално рамниште, усвоен во рамките на Уругвајската рунда преговори водени во рамките на Општата спогодба за трговијата и царините (ГАТТ) во 1994 година.

²⁹⁷ Цел текст на Договорот на СОИС за авторско право види: Поленак Аќимовска М., Дабовиќ Анастасовска Ј., Пепљугоски В., Дуковска – Деспотовска Ј., Здравева Н., Гавриловиќ Н., Правен факултет „Јустинијан Први“ – Скопје, ЦИПЕ, 2006, стр. 149-160

на СОИС за изведби и фонограми²⁹⁸ јасно и недвосмислено ги уредува моралните правата на изведувачите²⁹⁹. На овој начин, видно и од јазикот кој е употребен во членот и од содржината која кореспондира со членот 6-bis од Бернската конвенција, изведувачите се изедначуваат со авторите и нивните морални права. По прашањето за моралните права на филмските продуценти, Конвенцијата не прави чекор напред и не го уредува ова прашање.

Во врска со моралните права на носителите на права на индустриска сопственост и нивното меѓународно уредување, договорите и конвенциите склучени по Париската конвенција, не одат многу понапред во определувањето на моралните права и нивната содржина, што е и разбирливо ако се има во предвид нивниот карактер – да уредуваат претежно прашања кои се однесуваат повеќе на формалните и на материјалните услови за заштита, без особено да се фокусираат на содржината на правата. Договорот за соработка на полето на патентите³⁰⁰ во членот 4 определува дека барањето, како составен дел од меѓународната пријава треба да го содржи името на пронајдувачот и други пропишани информации во врска со него. Европската патентна конвенција³⁰¹ во членот 62 јасно го определува правото на пронајдувачот да биде назначен. Понатамошна елаборација за тоа како се остварува ова право пред бирото, ЕПК не содржи³⁰². Во областа на правото на индустриски дизајн, Хашкиот договор за меѓународно пријавување мостри и модели³⁰³, кој создава единствен систем на меѓународна пријава, во членот 5 (3,а) алинеја (2) определува дека пријавата покрај другото може да содржи: „(2) *изјава за вистинскиот автор на мострата или моделот со назначување на неговото име...*“.

²⁹⁸ Договорот за изведбите и фонограмите види го кај: Поленак Аќимовска М., Дабовиќ Анастасовска Ј., Пепљугоски В., Дуковска – Деспотовска Ј., Здравева Н., Гавриловиќ Н., Авторско право и сродни права – извори, Правен факултет „Јустинијан Први“ – Скопје, ЦИПЕ, 2006, стр. 185-200

²⁹⁹ Член 5, Морални права, Договор за СОИС

³⁰⁰ Договорот за соработка во областа на патентите (РСТ) е склучен во 1970 година во Вашингтон.

³⁰¹ Европската патентна конвенција од 1973 година е потпишана во Минхен, а стапи во сила во 1977 година

³⁰² За разлика од ова, ЕПК во членот 61 елаборирани се правила за правните последици од поднесување пријава на лице кое не е овластено.

³⁰³ Хашки договор за меѓународно пријавување мостри и модели („Службен весник на Република Македонија“ бр. 71/1996); мостра и модел се користи за да означи индустриски дизајн, бидејќи тоа се термини кои во Република Македонија, во времето на ратификација и превод, се користени во Законот за индустриска сопственост.

Моралните права во меѓународните инструменти на правото на интелектуална сопственост

Правото на интелектуална сопственост на Европската унија не содржи норми со кои јасно и недвосмислено се уредува содржината на моралните права на носителите на права на интелектуална сопственост, но сепак законодавството на одреден начин упатува истите.

Авторското право и сродните права на ниво на ЕУ се уредени пред сè со Директиви³⁰⁴. Референца на моралните права во ЕУ законодавството за авторското право може да се најде во Директивата за рокот на заштита на авторското право и некои сродни права³⁰⁵. Оваа директива ги определува роковите за заштита само на материјалните права, и при тоа во неа изречно се наведува (член 9) дека Директивата нема да има последици на одредбите на државите членки со кои се регулираат моралните права.

Правото на индустриска сопственост на ниво на ЕУ е уредено и со директиви, со кои се настојува да се хармонизираат определени материјално-правни аспекти на правата на индустриска сопственост, и со регулативи со кои се воведуваат т.н. комунитарни права на индустриска сопственост³⁰⁶. Одредби за моралните права на носителите на права на индустриска сопственост се сретнуваат токму во регулативите. Така, во согласност со членот 18 од Регулација на Советот (ЕЗ) бр. 6/2002 од 12 декември 2001 за комунитарните дизајни³⁰⁷ дизајнерот има право да биде назначен како дизајнер пред Канцеларијата³⁰⁸, на ист начин како подносителот на пријавата

³⁰⁴ Види повеќе Дабовиќ Анастасовска Ј., Гавриловиќ Н., *Аспекти на хармонизација на домашното право на интелектуална сопственост со правото на ЕУ*, Зборник од научната расправа “Методи на хармонизација на националното законодавство со правото на Европската Унија“ на Македонската академија на науките и уметностите, Скопје, 2008, стр.35

³⁰⁵ Directive 2006/116/EC of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 on the term of protection of copyright and certain related rights (codified version); OJ L 372, 27.12.2006, p.12

³⁰⁶ Види повеќе Дабовиќ Анастасовска Ј., Гавриловиќ Н., *ibid*, стр.36

³⁰⁷ Council Regulation (EC) No 6/2002 of 12 December 2001 on Community designs (OJ EC No L 3 of 5.1.2002, p. 1) amended by Council Regulation No 1891/2006 of 18 December 2006 amending Regulations (EC) No 6/2002 and (EC) No 40/94 to give effect to the accession of the European Community to the Geneva Act of the Hague Agreement concerning the international registration of industrial designs (OJ EC No L 386 of 29.12.2006, p. 14).

³⁰⁸ Канцеларија за хармонизација на внатрешниот пазар (Office for harmonisation of the Internal Market) надлежна за административната постапка за регистрација на

или носителот на правото на регистриран дизајн на заедницата. При тоа, ако дизајнот е резултат на тимска работа, наведувањето на тимот може да го замени наведувањето на индивидуалните дизајнери. Но, она што е карактеристично е дека наведувањето на дизајнерот/дизајнерите не е задолжителна содржина на пријавата. Директивата 2004/48/ЕЗ на Европскиот парламент и на Советот од 29 април за спроведување на правото на интелектуална сопственост (во понатамошниот текст Директива за спроведување)³⁰⁹, иако се фокусира пред сè на спроведувањето на материјалните права на носителите на права на интелектуална сопственост, упатува и на моралните права.

Имплицитно ова може да се види од член 5 (Претпоставка за авторско право или носител на авторско право) кој определува дека за автор на книжевно или уметничко дело, соодветно на тоа, за лице кое има право да покрене постапка за заштита на правата, во недостаток на доказ за спротивното, ќе се смета лицето чие име на вообичаен начин се појавува на делото. Оваа одредба *mutatis mutandis* се применува и на носителите на сродните права. На овој начин Директивата за спроведување имплицира правото на авторот односно носителот на сродно право, делото да биде соодветно означено со неговото име. Во членот 13 од Директивата за спроведување каде се уредува прашањето на надоместокот на штета, Директивата упатува дека судовите при определувањето на надоместокот, во соодветни случаи, треба да ги земат во предвид и „*елементите кои не се економски фактори, на пример морална штета, предизвикана на носителот на право од повреда*“, јасно наведувајќи ја моралната штета, односно нематеријалната штета која се јавува како штетна последица на повреда на личните права. Директивата за спроведување на одреден начин повторно упатува на постоење на морални права на носителите на права на интелектуална сопственост, иако истите не ги уредува експлицитно.

комунитарен дизајн и комунитарна трговска марка, сега Завод за интелектуална сопственост на Европската Унија (European Union Intellectual Property Office)

³⁰⁹ Directive 2004/48/EC of the European Parliament and of the Council of 29 April 2004 on the enforcement of intellectual property rights (Text with EEA relevance) *OJ L 157, 30.4.2004, p. 45–86*

Моралните права и одговорноста за нивната повреда во македонското право

Морални права на авторот

Законот за авторското право и сродните права (во понатамошниот текст ЗАПСП/РМ)³¹⁰ определува дека моралните права го штитат авторот по однос на неговата лична и духовна (интелектуална) врска со делото и ги нумерира следните исклучиви морални права на авторот: 1) право на признавање на авторството; 2) право на прво објавување; 3) право на заштита на интегритетот на делото и 4) право на откажување.

Правото на признавање авторство всушност го опфаќа правото на авторот, неговото име, псевдоним или друга ознака, да бидат назначени на секој примерок од делото, односно да бидат наведени при секое јавно користење на делото. При тоа авторот има можност да избира дали ќе биде наведено неговото авторство, со тоа што доколку не сака тој треба во пишана форма, изречно да изјави. Исклучок од задолжителноста на означувањето на авторството е кога тоа означување е технички невозможно или несообразно. Ова право трае и по истекот на материјалните права на авторот (70 години *post mortem auctoris*) во согласност со членот 61 став 2 од ЗА ПСП/РМ, а за остварување и заштита на ова морално право на авторот по неговата смрт, покрај наследниците, се надлежни и соодветното (струково) здружение на автори, лицата кои имаат правен интерес, како и Македонската академија на науките и уметностите.

Право на прво објавување, всушност ја уредува слободата на авторот дали воопшто неговото дело ќе стане достапно до јавноста. Според членот 23 од ЗАПСП/РМ, авторот има право на прво објавување на своето авторско дело и на определување на условите за неговото објавување. Дополнително се определува дека до првото објавување на авторското дело, само авторот има право јавно да ја изнесува содржината или описот на своето дело.

Правото на заштита на интегритетот на делото, уредено со членот 24 од ЗАПСП/РМ, означува дека авторот има право да се спротивстави на менување, деформирање или сакатење на делото што може да наштети на неговата личност, чест и углед, како и на уништување на делото. Ова право трае и по истекот на материјалните права на авторот (70 години *post mortem auctoris*) во согласност со членот 61 став 2 од ЗАПСП/РМ, а за негово остварување и заштита по смртта на авторот, покрај

³¹⁰ Закон за авторското право и сродните права, („Службен весник на Република Македонија“ бр. 115/10, 140/10, 51/11, 147/13, 154/15 и 27/16)

наследниците, се надлежни и соодветното (струково) здружение на автори, лицата кои имаат правен интерес, како и Македонската академија на науките и уметностите. Тесно врзано со правото на интегритет на делото е и **правото на откажување** на користење на делото на носителот на негово материјално право, бидејќи услов за искористување на ова право е натамошното користење да не ѝ наштети на неговата личност, чест и углед. Ова морално право, во македонското законодавство, е со ограничен опсег бидејќи не се однесува на авторите на компјутерска програма, аудиовизуелно дело и електронски бази на податоци. Законодавецот, исто така, јасно ги определува условите под кои ова право може да се остварува како и последиците од остварувањето на правото³¹¹. Ова право, во согласност со членот 61, став 1 од ЗАПСП/РМ трае додека авторот е жив. За остварување и заштита на моралните права на авторот на признавање на авторство и зачувување на интегритетот на делото по смртта на авторот, согласно член 61, став 2, покрај наследниците, се надлежни и соодветното (струково) здружение на автори, лицата кои имаат правен интерес, како и Македонската академија на науките и уметностите.

Од овие норми произлегува дека Законот за авторското право определува дека моралните права на авторот се неотуѓиви, но постои можност за нивно остварување по смртта на авторот, од страна на лица за тоа овластени со закон. \

Согласно член 160, лице чие право определено ЗАПСП/РМ е повредено, односно кога постои оправдано сомневање дека ќе му биде повредено правото и кога се заканува вистинска закана од повреда на правата, доколку со овој закон поинаку не е определено, има право да поднесе барање за:

³¹¹ ЗАПСП/РМ, Право на откажување, членот 25: (1) Авторот има право да му го откаже правото на користење на делото на носителот на негово материјално право, доколку натамошното користење може да наштети на неговата личност, чест и углед. (2) Доколку авторот му го откаже правото на користење на делото од ставот (1) на овој член, должен е на носителот да му ја надомести штетата што тоа откажување ја предизвикува. (3) Носителот на правото од ставот (1) на овој член е должен во рок од три месеци од приемот на откажувањето да му ја соопшти на авторот висината на штетата што треба да се надомести. Доколку тоа не го стори, по истекот на рокот, откажувањето станува полноважно. (4) Со откажувањето на правото од ставот (1) на овој член, материјалното право му се враќа на авторот. (5) Доколку авторот сака повторно да го пренесе материјалното право на своето дело, тој е должен, преносот првенствено и под исти услови да му го понуди на носителот на правото од ставот (1) на овој член. (6) Одредбите од овој член не се однесуваат на компјутерска програма, аудиовизуелно дело и електронски бази на податоци.

1) заштита на правото и
2) времени и други мерки, доколку законот поинаку не е определено.
Правото на заштита, означува дека овластеното лице (авторот, носителот на право, лице овластено да го користи правото и организација) може да бара (член 166):

- 1) престанок на дејствието на повреда;
- 2) надоместок на материјална штета;
- 3) надоместок на нематеријална штета;
- 4) зголемен надоместок;
- 5) означување на авторот;
- 6) враќање на користите стекнати од недозволеното користење;
- 7) отстранување од промет на предметите од повредата на правото и
- 8) објавување судската пресуда.

Во врска со надоместувањето на нематеријалната штета, член 169 определува дека, судот може да пресуди на авторот да му се исплати праведна парична оштета за претрпена душевна болка и страдање, како последица од повредата на моралното право, доколку утврди дека околностите на случајот и, особено, степенот на повредата и нејзиното траење тоа го предизвикале, независно од изречениот зголемен надоместок³¹² и при непостоење материјална штета. Законот (член 174) предвидува и објавување на пресудата со која целосно или делумно се усвојува барање за заштита на авторско право и сродните права, да биде објавена во медиумите за масовна комуникација, на трошок на тужениот. При тоа ова не го смета во обемот на надоместување на нематеријална штета.

Морални права на носителите на сродни права

Согласно членот 103 од ЗАПСП/РМ, *изведувачот* ги има следниве исклучиви морални права:

- (1) да биде признаен како изведувач на изведбата;
- (2) да биде назначено неговото име, псевдоним или друга ознака, односно називот на составот, уметничкиот раководител на составот и

³¹² Зголемен надоместок, Член 170: (1) Доколку право определено со овој закон е повредено со намера или крајна небрежност, лицето од членот 160 на овој закон може да побара исплата на договорениот или вообичаениот надоместок за тој вид користење, зголемен до 200%, независно дали од повредата претрпел имотна штета (граѓанска казна). (2) При одлучувањето по барањето за плаќање на надоместокот од ставот (1) на овој член и одмерувањето на нејзината висина, судот ќе ги има предвид сите околности на случајот, особено степенот на вината на тужениот, износот на договорениот или вообичаениот надоместок.

солистот, при секое користење на изведбата, освен ако тоа технички не е возможно и

(3) да се спротивстави на секакво менување, деформирање, сакатење или уништување на неговата изведба, односно да се спротивстави на секое користење на изведбата што може да ѝ наштети на неговата личност, чест и углед.

Моралните права на изведувачите, во согласност со членот 123, став 2, траат и по истекот на роковите за траење на изведувачките права³¹³ и се остваруваат на начин како што се остваруваат моралните права на авторот по неговата смрт. На овој начин изведувачите, во поглед на моралните права се изедначуваат со авторите.

Произведувачот на фонограм, во согласност со членот 110 од ЗАПСП/РМ, има право, при секое користење на фонограмот, соодветно да биде означено неговото име или назив, освен доколку тоа не е возможно. Слично, во согласност со член 113 од ЗАПСП/РМ, **филмскиот продуцент** има право, при секое користење на видеограмот, соодветно да биде означено неговото име или назив, освен доколку тоа не е возможно. ЗАПСП не содржи одредби со кои се уредува траењето на моралните права на произведувачот на фонограми, односно на филмскиот продуцент. По аналогија, со оглед на содржината на нивното морално право, на овие права би можела да се применува одредбата од членот 123, став 2 за траење на правата на изведувачот, но сепак сметаме дека е потребно, во некои следни измени и дополнувања на законот, да бидат вклучени одредби со кои ќе се определи траењето на моралните права на произведувачот на фонограм, односно на филмскиот продуцент.

Согласно член 166, а во врска со член 160 од ЗАПСП/РМ носителот на сродни права има право на надомест на нематеријална штета заради повреда на моралните права.

Морални права на пронајдувачот и авторот на индустриски дизајн

Законот за индустриската сопственост³¹⁴ (во понатамошниот текст ЗИС/РМ) јасно определува, во членот 6, дека пронајдувачот³¹⁵ на патентот и

³¹³ Согласно ЗАПСП/РМ, член 123, материјалните изведувачки права траат 50 години од денот на изведбата односно од нејзиното прво издавање.

³¹⁴ Закон за индустриската сопственост „Службен весник на Република Македонија” бр. 21/09, 24/11, 12/14, 41/14, 152/15, 53/16 и 83/18 и „Службен весник на Република Северна Македонија“ бр. 31/20)

авторот на индустрискиот дизајн³¹⁶ имаат морални и исклучиви права на своите творби утврдени со закон. При тоа, моралното право на пронајдувачот и авторот го определува правото тие да бидат назначени во пријавата и исправите, што се однесуваат на патентот и на индустрискиот дизајн. Ова право го уживаат сите лица чиј творечки труд резултирал со пронајдок или дизајн³¹⁷. Начелно поставеното морално право на пронајдувачот се операционализира со правилата за поднесување пријава. Така, во ЗИС/РМ, во членот 44, став 1 алинеја 3, подносителот на пријавата задолжително мора во неа да ги обезбеди податоците за пронајдувачот. Во врска со пријавата за индустриски дизајн, ЗИС има мала недоследност. Имено, во членот 145 став 1 алинеја 2 се определува дека пријавата мора да содржи податоци за подносителот на пријавата. \

Во Правилникот за индустриски дизајн³¹⁸ во членот 3, став 1 е прецизирано дека пријавата мора да ги содржи и податоците за авторот на дизајнот. Согласно член 291 од ЗИС, лицето чиешто право стекнато со овој закон е повредено има право на заштита на правото со поднесување тужба пред судот кој е надлежен за решавање на спорите за правата од индустриска сопственост. Како повреда на пријавените и признаените права утврдени со овој закон се смета секое неовластено користење, располагање, ограничување, имитирање, асоцијација, вознемирување на правата и слично што е спротивно на одредбите од овој закон. Авторот на индустрискиот дизајн и пронаоѓачот согласно член 292 се овластени да поднесат тужба. Тие може да бараат:

- 1) утврдување дека постои повреда на правото;
- 2) забрана на дејствијата наведени во тужбата со кои се повредува правото;
- 3) надоместок на штета која настанала со повредата на правата со намера или од невнимание;

³¹⁵ ЗИС/РМ, Пронајдувач, член 32: (1) Пронајдувач е физичко лице кое го создало пронајдокот со својот пронајдувачки труд. (2) Не се смета за пронајдувач оној којшто во создавањето на пронајдокот давал само техничка помош.

³¹⁶ ЗИС/РМ, Автор, член 135: (1) Автор е физичко лице кое го создало дизајнот со својот креативен труд. (2) Не се смета за автор оној кој во создавањето на дизајнот давал само техничка помош.

³¹⁷ Член 7, ЗИС/РМ

³¹⁸ Правилник за индустриски дизајн („Службен весник на Република Македонија“ бр. 92/2009)

4) одземање и уништување на производите кои се создадени или ставени во промет со повреда на правото и средствата употребени за нивно производство;

5) тужениот да даде информации за идентитетот на трети лица вклучени во производство и дистрибуција на стоки или услуги со кои се повредуваат правата, како и за нивните дистрибуциски канали;

6) доставување на документацијата и податоците од лицето кое го повредило правото;

7) граѓанска казна;

8) објавување на пресудата на трошок на тужениот и

9) други барања.

Правото за надомест на нематеријална штета за повреда на моралните овластувања на пронаоѓачот и на дизајнерот не е изречно утврдено. ЗИС во член 299, став 1, определува дека лицето кое ќе ги повреди правата од индустриската сопственост уредени со законот одговара за штета според општите правила за надомест на штета од Законот за облигациони односи³¹⁹ (во понатамошниот текст ЗОО).

Морални права на творците како лични права согласно Законот за облигационите односи

Одговорноста за нематеријална штета заради повреда на моралните права на творците ја изведуваме од правилата на ЗОО со кои се штитат правата на интелектуална сопственост како лични права (член 9-а). Нивната повреда, согласно член 142 доведува до одговорност за нематеријална штета односно до настанување на облигационен однос со причинување штета сфатени како „односи од кои за страната на штетникот произлегува обврска да ја надомести причинетата штета, а за оштетениот произлегува правото да бара да му биде надоместена таа штета“.³²⁰ При тоа со оглед на содржината на овие права односно обемот на моралните овластувања до нивна повреда ќе дојде со оглед на вина, без оглед на нејзиниот степен, па оној кој така причинил штета должен е истата да ја надомести согласно член 141, став 1 од ЗОО. Надоместувањето на нематеријалната штета е посебно уредено во ЗОО. Нематеријалната штета се надоместува нематеријално (морална сатисфакција) и материјално (материјална сатисфакција) во случаите

³¹⁹ Закон за облигационите односи („Службен весник на Република Македонија“ бр. 18/01, 04/02, 05/03, 84/08, 81/09, 161/09 и 123/13)

³²⁰ Галев Г. и Дабовиќ Анастасовска Ј., Облигационо право, Правен факултет „Јустинијан Први“ – Скопје, Скопје, 2008, стр. 523; слично Поп Георгиев Д., Облигационо право, Скопје 1990, стр. 413

предвидени со закон (член 187-а). Моралната сатисфакција подразбира објавување на исправка, на пресудата или преземање на друго дејствие со што може да се оствари целта која се постигнува со справедливиот паричен надоместок (член 188). Согласно член 189, став 1 од ЗОО, судот ќе досуди справедлив паричен надоместок заради повреда на личните права судот, ако најде дека тежината на повредата и околностите на случајот го оправдуваат тоа. При тоа справедлив паричен надоместок се досудува, независно од надоместокот на материјалната штета, како и во нејзино отсуство. Судот, при одлучувањето за барањето за справедлив паричен надоместок, согласно член 189, став 2, треба да води сметка за силената и траењето на повредата со која биле предизвикани физички болки, душевни болки и страв, како и за целта за која служи надоместокот, но и за тоа надоместокот да не е во спротивност со стремежите кои не се спојливи со неговата природа и општествената цел.

Conclusion

The moral rights arising from the creation of intellectual works subject to copyright or industrial property rights are regulated in national law in accordance with the international instruments existing in the field. The national law provides for a wide range of powers that protect the person of the right holder and thus his relationship with the created work. The Law on Copyright and Related Rights as well as the Law on Industrial Property lay the foundations of the mechanisms by which these rights are protected, inter alia, through liability for non-pecuniary damage caused by their violation. The Law on Obligations sees the right to intellectual creation as a personal right whose violation leads to liability for immaterial damage. The law regulates in more detail the issues of its compensation, including the types of compensation and the manner of its determination by the court.

Reviewers (Recenzentes)

Prof. Dr. Igor Kambovski

Doc. Dr. Milica Shuteva

Библиографија/ Bibliography

- Adeny E, *The Moral Rights of Authors and Performers – an International and Comparative Analysis*, Oxford University Press, 2006
- Дабовиќ Анастасовска Ј., Пепељугоски В., *Право на интелектуална сопственост*, Правен факултет „Јустинијан Први“ – Скопје, Скопје, 2008, стр. 152
- Damjanović K., Marić V., *Intelektualna svojina*, Pravni fakultet – Univerzitet Union, Službeni glasnik, Beograd, 2007, str. 65
- Универзалната декларација за човековите права, Генерално собрание на ООН
- Меѓународната повелба за економските, социјалните и културните права на ОН, Генерално собрание на ООН во декември 1966, стапила на сила во јануари 1976.
- Бернската конвенција за заштита на книжевни и уметнички дела
- Поленак Аќимовска М., Дабовиќ Анастасовска Ј., Пепељугоски В., Дуковска – Деспотовска Ј., Здравева Н., Гавриловиќ Н., *Авторско право – извори* Правен факултет „Јустинијан Први“ – Скопје, ЦИПЕ, 2006, стр. 77-120
- Rigamonti C.P., *Deconstructing Moral Rights*, Harvard International Law Journal / Vol. 47, Number 2, Summer 2006
- Париската конвенција за заштита на индустриската сопственост
- Поленак Аќимовска М., Дабовиќ Анастасовска Ј., Пепељугоски В., Бучковски В., Варга Љ., Наумовски Г., *Право на индустриска сопственост – меѓународни конвенции и договори*, Правен факултет „Јустинијан Први“ – Скопје, ЦИПЕ, 2006, стр. 81-112
- Светска (Универзалната) конвенција за авторско право
- Договор за трговските аспекти на правата на интелектуалната сопственост (ТРИПС договор)
- Хашки договор за меѓународно пријавување мостри и модели („Службен весник на Република Македонија“ бр. 71/1996)
- Договор за авторско право, СОИС
- Договор за изведбите и фонограмите, СОИС
- Договор за соработка во областа на патентите (РСТ)
- Европската патентна конвенција
- Дабовиќ Анастасовска Ј., Гавриловиќ Н., *Аспекти на хармонизација на домашното право на интелектуална сопственост со правото на ЕУ*, Зборник од научната расправа “Методи на хармонизација на националното законодавство со правото на Европската Унија“ на Македонската академија на науките и уметностите, Скопје, 2008
- Directive 2006/116/EC of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 on the term of protection of copyright and certain related rights (codified version); OJ L 372, 27.12.2006, p.12
- Council Regulation (EC) No 6/2002 of 12 December 2001 on Community designs (OJ EC No L 3 of 5.1.2002, p. 1) amended by Council Regulation No 1891/2006 of 18 December 2006 amending Regulations (EC) No 6/2002 and (EC) No 40/94 to give effect to the accession of the European Community to the Geneva Act of the Hague

-
- Agreement concerning the international registration of industrial designs (OJ EC No L 386 of 29.12.2006, p. 14).
- Directive 2004/48/EC of the European Parliament and of the Council of 29 April 2004 on the enforcement of intellectual property rights (Text with EEA relevance) *OJ L 157, 30.4.2004, p. 45–86*
 - Закон за авторското право и сродните права, („Службен весник на Република Македонија“ бр. 115/10, 140/10, 51/11, 147/13, 154/15 и 27/16)
 - Закон за индустриската сопственост „Службен весник на Република Македонија“ бр. 21/09, 24/11, 12/14, 41/14, 152/15, 53/16 и 83/18 и „Службен весник на Република Северна Македонија“ бр. 31/20)
 - Правилник за индустриски дизајн („Службен весник на Република Македонија“ бр. 92/2009)
 - Закон за облигационите односи („Службен весник на Република Македонија“ бр. 18/01, 04/02, 05/03, 84/08, 81/09, 161/09 и 123/13)
 - Галев Г., Дабовиќ Анастасовска Ј., Облигационо право, Правен факултет „Јустинијан Први“ – Скопје, Скопје, 2008
 - Поп Георгиев Д., Облигационо право, Скопје 1990, стр. 413